

КОГЕЗІЯ ТА КОГЕРЕНТНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЇ ЗВ'ЯЗНОГО ТЕКСТУ

Леднік Олена Сергіївна

У статті поданий теоретичний аналіз сутності понять «когезія», «когерентність», «зв'язність», «цілісність». Розглядаються основні тенденції лінгвістичних досліджень та підходи до визначення і співвідношення понять «когезія», «когерентність» як до засобів зв'язності та цілісності тексту.

Ключові слова: когезія, когерентність, зв'язність, цілісність.

Завдяки комплексу лінгвістичних категорій зв'язний текст є впорядкованою структурою. Цілісність тексту, тісний взаємозв'язок його складових отримала назву когерентності тексту (від латинського *cohaerens* - зв'язний, взаємопов'язаний). Цілісність тексту, органічне зчеплення його частин властиво як надфразовій єдності, так і цілому мовному твору.

Зв'язність тексту це явище не тільки смислове. Вона виявляється одночасно у вигляді структурної, смислової і комунікативної цілісності, які співвідносяться між собою як форма, зміст і функція [10,с.17].

Метою даної статті є з'ясування і ретельний розгляд таких категорій тексту як когезія та когерентність.

Відповідно до мети визначено наступні завдання: розглянути та проаналізувати існуючі точки зору, що стосуються даної проблеми; розмежувати поняття когерентність і когезія.

Ця проблема займає важливе місце в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, адже когезія є однією з найважливіших категорій тексту. Слід, однак, підкреслити, що ця проблема є ще не до кінця вивченою і

спірною на підставі того, що відкритим залишається питання: чи є відмінності між такими категоріями тексту як когезія, когерентність, зв'язність, цілісність.

Теоретичними основами статті стали праці таких відомих лінгвістів, як Гальперіна І. Р., Тураєва З. Я., Воробйової О. П., Лукіна В. А., Леонтьєва А.А., Трошина М. М., Макарова Н. Л, Москальської О. І., Інфантові Г.Г. та ін.

Лінгвістичне дослідження тексту довгий час обмежувалося тільки його першим полюсом - аналізом відносин між елементами мовної системи всередині тексту. У рамках системно-структурної парадигми дослідження велося по лінії виявлення, опису, моделювання внутрішньотекстових зв'язків. Як компоненти тексту виділялися різні одиниці його членування: абзац, надфразова єдність, складне синтаксичне ціле та ін. У результаті такого іманентного аналізу лінгвістика тексту стала теорією зв'язності, яка описує різні моделі когезії або когерентності тексту: граматичні, лексичні, стилістичні, семантико-синтаксичні, логічні, комунікативні.

Всі вони пояснюють частини складного механізму зв'язності тексту, хоча суть зв'язності залишається при цьому в тіні. Ще на початку 70-х років ХХ століття А. А. Леонтьєв та інші вчені доводили, що зв'язність тексту має нелінгвістичну основу. Визнання цього факту значно розширило коло визначених категорій тексту. Слід зазначити, що в лінгвістичну науку поняття «текстова категорія» увійшло вже в середині 70-х років, проте до цього часу воно чітко не визначене. Частково це пов'язано з тим, що нерідко категоріями називають ознаки, тому і в роботах з теорії тексту ці терміни виступають як однотипні характеристики тексту в одних дослідженнях належать до його ознак, в інших - до категорій. «Ознаки ж тексту мають відрізнити його від одиниць іншого типу, виділяти з подібних, у той час як категорії можуть бути більш абстрактними» [5, 65]. У свою чергу,

«обґрунтуванню встановлення текстових категорій перешкоджає недостатність розробки кола понять, що передаються цими категоріями» [14, 10].

В одній площині виявилися такі різнорідні властивості тексту, як властивість нести інформацію (інформативність) і, наприклад, завершеність або здатність створювати «образ автора», «образ читача» (антропоцентричність). У результаті «лінгвістика тексту» в її категоріальній іпостасі перетворилась в науку, об'єктом вивчення якої були все нові і нові особливості, які розглядалися як властивості тексту. Спроби систематизувати категорії тексту ні до чого не призвели, тому що до цього часу критерії розмежування категоріальних і некатегоріальних ознак тексту остаточно не вироблено. Складність такого завдання полягає в тому, що всі категорії в тексті взаємодіють між собою, що саме по собі є ознакою внутрішньої організації, або зв'язності тексту.

У всіх запропонованих лінгвістами класифікаціях головним чином використовується термін «зв'язність», яка є головною, невід'ємною ознакою тексту. Відомо, що в лінгвістичній традиції існує дві стійкі тенденції трактування тексту як лінійної послідовності речень і як ієрархічного утворення, що має глибинну і глобальну зв'язність. Деякі вчені визнають вищевказані ознаки тексту, інші вважають їх категоріями і поділяють на дві основні групи, що базуються на зв'язності – структурній (когезії) і змістовій (когерентності), однак, при цьому вони підкреслюють умовність такого поділу [14, 81]. Глобальним, домінуючим компонентом визнається когерентність, під якою розуміється смисловий зв'язок пропозицій, у той час як показники структурної зв'язності в тексті можуть не завжди виявлятися, наприклад, текст може бути незакінченим, але все одно, володіючи смисловим єдністю, буде належати до текстів. Структурні категорії також називаються формальними або лінійними, а змістові - семантичними або смисловими.

У більшості випадків відсутність одного з засобів, що забезпечують структурну єдність тексту, компенсується іншими елементами текстової зв'язності.

Загальні положення, що стосуються когезії і когерентності, можна вважати ідентичними, але всередині цих груп спостерігаються певні розбіжності. Необхідно зазначити, що обидва терміни когезія і когерентність походять від основи дієслова *cohaereo* (лат., бути пов'язаним, приєднаним, триматися або висіти разом, примикати). Термін когезія зобов'язаний своїм народженням основі *cohaesum*. Є в словнику і похідне від цього ж дієслова іменник *cohaerentia* «зчеплення, внутрішній зв'язок». У багатьох вітчизняних роботах, особливо в руслі лінгвістики тексту, закріпився термін [11, 469], але Макаров М. Л. вважає, що це є неточним вживанням, так як у вітчизняній термінологічній традиції для латинської основи цього типу нормативним буде термін когеренція. Але в роботах сучасних лінгвістів частіше вживається термін когерентність [9, 120].

А лінгвіст Гальперін І. Р. говорить про те, що якщо для «граматичного» напрямку істотними є зв'язки всередині надфразових єдностей між окремими пропозиціями, а зв'язок самих цих єдностей в рамках тексту, зазвичай, не розглядався, то при цілісному підході до тексту саме цей зв'язок є основним, домінуючим. У результаті зв'язку частин тексту між собою створюється його цілісність, що є однією з основних його характеристик. Зв'язок, що забезпечує цілісність тексту, І. Р. Гальперін називає інтеграцією (або когерентністю) [1, 125].

Цілісність як фундаментальна властивість тексту розглядається А. А. Леонтьєвим. Він вважає, що, на відміну від зв'язності, яка реалізується на окремих ділянках тексту, цілісність - це властивість тексту вцілому. «На противагу зв'язності цілісність є характеристикою тексту як змістової єдності, як єдиної структури, і визначається протягом всього тексту. Вона не

співвідносна безпосередньо з лінгвістичними категоріями і одиницями і має психолінгвістичну основу. Суть феномену цілісності – в ієрархічній організації планів мовного висловлювання, що використовується реципієнтом при його сприйнятті» [7, 12].

В інших же роботах цілісність ототожнюється зі зв'язністю, при цьому до смислової і структурної додається третій тип цілісності – комунікативна [10, 87].

Слід зазначити, що багато вчених, у тому числі Лукін В.А., Тураєва З. Я., також співвідносять поняття цілісності та когерентності.

Важливою лінгвістичною проблемою є співвідношення категорій когерентності та когезії. Але перш ніж перейти до розгляду власне когерентності та когезії тексту, необхідно внести деякі термінологічні уточнення, визначити межі використання таких термінів, як «когерентність», «когезія». Перш за все видається неправомірним синонімічне вживання цих двох термінів у значенні «зв'язність», що відображено в «Короткому словнику термінів лінгвістики тексту».

Разом з тим прийнято говорити про когерентність тексту як властивість тексту та про когезію як властивість елементів тексту не менших, ніж пропозиція, про види зв'язку між елементами тексту. Тому когерентність розуміється як цілісність тексту, що полягає в логіко-семантичній, граматичній (перш за все синтаксичній) та стилістичній співвіднесеності і взаємозалежності його складових. Іншими словами, когерентність тексту є результатом взаємодії логіко-семантичного, синтаксичного і стилістичного видів когезії, основою когерентності є саме логіко-семантична когезія пропозицій.

Леонтьєв А. А. також відзначає, що в сучасному вживанні когезія і когерентність отримали власні «сфери впливу», хоча не обійшлося без певної

термінологічної плутанини, зумовленої спорідненістю двох термінів. І тому в деяких роботах термін зв'язність тексту виступає тільки як синонім терміна когезія, а термінологічною відповідністю смислової зв'язності (когерентності) є цілісність, яка розглядається як особлива категорія [7, 45].

Не випадково С.І. Гіндін констатує: «три зазначених види когезії відповідають трьом «рівнями відносин елементів у тексті» [2, 34]:

- 1) знак - знак (тобто синтаксичний рівень) = синтаксична когезія;
- 2) знак - інтерпретатор (тобто прагматичний рівень) = стилістична когезія;
- 3) знак - об'єкт (тобто семантичний рівень) = семантична когезія.

Але в той же час змішування ознак цілісності і зв'язності спостерігається, наприклад, і в роботі Б. М. Лейкіної. Розглядаючи загальні умови зв'язності й цілісності, що характеризують структуру складних одиниць будь-якого мовного рівня, вона пише: «Їх сукупність у найпростішому вигляді можна визначити як умову внутрішньої насиченості смислової структури даної одиниці» [6, 41].

Але з іншого боку інтеграція, «зв'язуючи окремі надфразові єдності в єдине ціле, нейтралізує відносну автосемантию цих частин і підпорядковує їх загальному змісту твору». Поняття інтеграції протиставляється також і Гальперінім І. Р. поняттю когезії. «Когезія – це форми зв'язку (граматичні, семантичні, лексичні) між окремими частинами тексту, що визначають перехід від одного контекстно-варіативного членування тексту до іншого. Інтеграція - це об'єднання всіх частин тексту вцілому для досягнення його цілісності. Інтеграція може досягатися засобами когезії, але може будуватися і на асоціативних відношеннях» [1, 125].

У зв'язку з цим І. Р.Гальперін бачить різницю між цими поняттями в тому, що когезія – це категорія логічного плану, а інтеграція – психологічного. Поглиблюючи дане протиставлення, він відзначає, що «якщо когезія регулюється в синтагматичному розрізі, то інтеграцію можна уявити собі як парадигматичний процес» [1, 131]. Тому можна вважати, що когезія – лінійна, інтеграція – вертикальна. Процес інтеграції, забезпечуючи цілісність тексту, тим самим прагне до його завершеності.

Таким чином стає зрозумілим, що цілісність пов'язана з планом змісту тексту, а зв'язність - з планом вираження, так що фактично обидві ці категорії об'єднуються в одну категорію, хоча в реальній мовній дійсності між цілісністю і зв'язністю знаку рівності немає, хоча вони і тісно пов'язані. Всі категорії тексту мають і план змісту, і план вираження, а, отже, не можна категорію цілісності зводити лише до змістової єдності, а категорію зв'язності – до її формального вираження [14, 83].

Цілісність та зв'язність (когерентність, когезія) - одні з головних категорій тексту, на які одностайно вказують всі лінгвісти, незважаючи на різницю в термінології. Слід ще раз наголосити, що когерентність не варто ототожнювати з когезією, адже когерентність є властивістю тексту, а когезія суттю, властивістю елементів тексту, не менших, ніж пропозиція. «Когерентність розуміється як цілісність тексту, що полягає в логіко-семантичній, граматичній (перш за все синтаксичній) і стилістичній співвіднесеності і взаємозалежності його складових. Когерентність тексту є наслідком логіко-семантичного, синтаксичного і стилістичного видів когезії» [10, 46].

Макарів М. Л. зробив висновок, що «когерентність ширша за когезію, вона охоплює не тільки формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, а й семантико-прагматичні (тематичні і функціональні в тому числі), смисловий і діяльнісний аспекти зв'язності тексту, як локальної, так і

глобальної, тобто формальна зв'язність тексту (когезія) співвідноситься зі змістовою зв'язністю (когерентністю), яка виступає в якості уточнення категорій інформативності і цілісності тексту» [9, 195].

Визначення основних ознак тексту на рівні цілого тексту, а не його частин (суперсинтаксичних одиниць) переводить цю проблему у зовсім іншу площину. Поряд з головними ознаками тексту (граматичні показники зв'язності) визначаються такі його властивості, як цілісність, інтегративність, завершеність, які мають смисловий характер, що визначає їх як психологічні, мовленнєві, комунікативні явища.

Всім засобам зв'язності притаманні загальні властивості: вони завжди виражаються формально, мають лінійний характер і в більшості випадків співвідносні з мовними одиницями. На цій підставі по відношенню до них застосовується термін когезія, або локальна зв'язність. У той же час залишається незрозумілим, яку роль у процесах організації тексту відіграють такі його одиниці, які не мають мовних аналогів: заголовок, цитата, текст у тексті, метатекст та інші. Вони характеризуються тенденцією до більшого розміру, ніж слово, пропозиція, і тому вони менш формальні, їхні кордони тяжіють до невизначеності, а встановлення меж спирається в основному на семантику і вимагає від одержувача прийняття до уваги цілісності тексту. Такі одиниці тексту теж пов'язані між собою. «Однак по відношенню до системи їх взаємозв'язків вживають вже інші терміни - когерентність, або глобальна зв'язність» [8, 39].

Цілісність (глобальна когерентність) тексту - це така його властивість, яка об'єднує текст з іншими складними системами незалежно від їх суті. Текст як мовна одиниця є завжди «більшим» за суму своїх частин. Причому, оскільки цілісність є змістовою властивістю, слід зазначити: зміст тексту не дорівнює простій сумі змістів, з яких він будується.

Когерентність, тобто цілісність зв'язного тексту, забезпечується трьома видами когезії, тобто зв'язності пропозицій, що становлять текст: логічною, семантико-синтаксичною і стилістичною, причому основною є семантико-синтаксична (когезія).

Складність розуміння категорії когерентності полягала в тому, що різні вчені, серед яких не лише закордонні, але й вітчизняні лінгвісти, по-різному називають саме поняття «когерентність»: цілісність – Лукін В. А., Леонт'єв А.А., інтеграція – Гальперін І. Р., когерентність - Трошина Н.М.; а деякі ставлять знак рівності між категорією когезії і когерентності. Аналіз сутності понять вказує на недоцільність їх синонімічного використання.

У результаті проведеного аналізу різних точок зору на суть понять когезія та когерентність, було виявлено, що більшість учених виділяють три види когерентності, а саме, локальну, глобальну та тематичну. Локальна зв'язність - це зв'язність лінійних послідовностей, вона визначається міжфразовими синтаксичними зв'язками. Глобальна зв'язність - це те, що забезпечує єдність тексту як смислового цілого, його внутрішню цілісність. Глобальна зв'язність (а вона призводить до змістовної цілісності тексту) проявляється через ключові слова, які тематично і концептуально поєднують текст і його фрагменти.

Зв'язність тексту (когезія) виявляється через зовнішні структурні показники, через формальну залежність компонентів тексту. Цілісність тексту виявляється у тематичному, концептуальному, модальному зв'язку. Таким чином, поняття цілісності тексту веде до його змістової і комунікативної організації, а поняття зв'язності - до форми, структурної організації.

The theoretical analysis of essence of concepts "cohesion", "coherentness", "connectedness", "integrity", is given in the article. The basic tendencies of linguistic researches and going are examined near determination and correlation of concepts "cohesion", "coherentness" as to facilities of connectedness and integrity of text.

Keywords: cohesion, coherentness, connectedness, integrity

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М.: Наука 1981, с.124-135.
2. Гиндин С.И. Внутренняя организация текста: элементы теории и семантический анализ: Автореф. дис. канд. – М., 1973.
3. Инфантова Г.Г. Реализация категории связанности в устном тексте. // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М., 2001, с.54-62.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навчальний посібник - 2-ге вид., перероб. і доп. - Знання, 2008. - 423 с.
5. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста)//Вестник Московского университета, серия 9, №1. – М., 1998, с. 43-78.
6. Лейкина Б.М. К вопросу об оценке связности текста // Структурная и прикладная лингвистика. Вып.1. – Л., 1978, с. 38-48.
7. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста. Материалы научной конференции. Ч.1 – М., 1975, с. 2-10,168-172.
8. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Ось-89, 1999, с.22-82.
9. Макаров Л. М. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе/ Л. М. Макаров. – Тверь: изд-во Тверского госуд. ун-та, 1998. – 199 с.
10. Москальская О. И. Грамматика текста. – М.: Наука, 1981, с. 17-20, 38-129.

11. Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8: Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978.
12. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). - К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. - 148с.
13. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред.. М.Я. Плющ. – 6-те вид., стер. – К.: Вища школа, 2006. – 430 с.
14. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика). – Москва, 1986.
15. Трошина Н.Н. О семантико-синтаксическом аспекте цельности (когерентности) художественного текста // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. М., 1982, с. 50-74.

